

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2013

Lenka Klimešová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Pojetí člověka u Herberta Marcuseho

a

Ericha Fromma

Lenka Klimešová

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Pojetí člověka u Herberta Marcuseho

a

Ericha Fromma

Lenka Klimešová

Vedoucí práce:

PhDr. Daniel Špelda, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Poděkování:

Ráda bych zde poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce

PhDr. Danielu Špeldovi, Ph.D za cenné rady a připomínky a mé rodině,
která mě vždy podporovala.

Obsah

1 ÚVOD	2
2 FRANKFURTSKÁ ŠKOLA	3
3 ČLOVĚK A JEHO VÝVOJ	5
4 SPOLEČNOST A ČLOVĚK	12
5 SVOBODA.....	21
5.1 Ekonomická svoboda	22
5.2 Náboženská svoboda.....	24
5.3 Antropologická svoboda	26
6 POROVNÁNÍ	30
7 ZÁVĚR.....	33
8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	34
SUMMARY	36

1 ÚVOD

Cílem této bakalářské práce je srovnat pojetí člověka z filozofického a psychologického hlediska u dvou autorů 20. století a to Herberta Marcuseho a Ericha Fromma. Pozornost budu soustředit zejména na představy o člověku uvedených představitelů Frankfurtské školy a na jejich pojetí lidské existence v moderní konzumní společnosti. Zaměřím se především na pojetí svobody, člověka ve společnosti a člověka jako bytosti.

Cílem této práce bude seznámení s názory a postoji dvou výše uvedených vybraných autorů. Tyto názory, či koncepce se budu snažit v závěru porovnat. Budu se snažit přiblížit dobu, ve které žili a důvody jejich myšlenek a Frankfurtskou školu, do které oba patřili. Také co je mohlo ovlivnit, nebo přivést na tyto myšlenky, či co bylo důvodem k napsání jejich děl.

V první kapitole krátce představím Frankfurtskou školu, která oba autory formovala. Druhá kapitola se bude zabývat vymezením pojmu člověk a lidským vývojem. Třetí kapitola bude zaměřena na společnost a existenci člověka uvnitř ní. Bude zde zmíněn vývoj společnosti a možnosti lidského žití. Ve čtvrté kapitole se budeme zabývat pojetím svobody a její možnosti, bude zde pokládána otázka, zdali jsou lidé svobodní a jestli po této možnosti vůbec touží. V závěrečné části této práce provedu shrnutí zjištěných poznatků a pokusím se o porovnání těchto poznatků s dnešní dobou za pomoci vlastních názorů.

2 FRANKFURTSKÁ ŠKOLA

Filozofové Erich Fromm (1900 – 1980) a Herbert Marcuse (1898 – 1979) pochází z Německa a řadí se mezi přední osobnosti 20. století. Oba byli členy Frankfurtské školy. Pro představu co je inspirovalo a z čeho vycházeli, zde bude krátce tato škola představena.

Označení Frankfurtská škola bylo používáno pro okruh intelektuálů, badatelů a filozofů, kteří se zaměřovali na sociální vědy. Jejich cílem byla inovace výzkumů moderní společnosti a rozvoj sociálního výzkumu. Tato škola, jejímž střediskem se stal Institut pro sociální výzkum při Univerzitě J. W. Goetha ve Frankfurtu, byla založena mezi léty 1922 – 1923. Mezi zakladatele patří Hermann Weil, F. Pollock, a M. Horkheimer. Členové řadící se do první generace byli T. Adorno, W. Benjamin, ale i Fromm a Marcuse. Tato generace zde působila do roku 1933, poté byl institut uzavřen německými fašisty. Většina členů emigrovala (Fromm i Marcuse do USA) a institut přesídlil na Kolumbijskou univerzitu v New Yorku. Tato generace zkoumala teoretická hlediska marxismu a řadila se do prvního období školy.

Druhé období se vyznačuje mysliteli pracujícími v exilu a zaměřenými na výzkum alternativ kulturního a sociokulturního vývoje. Vazby na marxismus už nejsou tak silné, skupina se zaměřuje na analýzu kultury, ze které vychází hospodářské systémy.

Roku 1950 se institut navrácí do Frankfurtu a přichází třetí období. Hlavními představiteli jsou stále Horkheimer a Adorno. Přichází ale i noví autoři, kteří se nazývají druhá generace, a to např. J. Habermas, A. Schmidt, L. von Friedeburg aj. Tito myslitelé se více zabývají výzkumem nejrůznějších typů diskursů kultury, dále také kritizují pojetí teorie vědy (scientismus).

Roku 1968 došlo ke studentské revoltě a došlo k odmítnutí momentálního stavu společnosti a i levicových a pravicových východisek tohoto stavu. Představitelem této negace byl Herbert Marcuse, který se orientoval na umělce, intelektuály a skupiny neprivilegovaných atd. Zastával názor, že ve společnosti mohou koexistovat různé životní formy.

Během 70. let J. Habermas představuje program komunikace ve společnosti, tedy takové komunikace, která je osvobozena od tlaků novověké racionality. Tento program se distancuje od stoupenců první generace frankfurtské školy a je opoziční vůči ortodoxnímu marxismu.¹

Jak Fromm, tak i Marcuse byli nuceni opustit svoji zemi, kvůli rozvoji fašismu, který jim neumožňoval svobodně publikovat. Emigrovali do USA, kde začali přednášet na univerzitách. Oba vycházeli z díla Karla Marxe a také je zřejmé, že je ovlivnil vývoj fašismu a ideologie hlásaná Hitlerem.

---

¹ HORYNA, B., *Filosofie posledních let před koncem filosofie*, Praha 1998, s. 26 – 35.

3 ČLOVĚK A JEHO VÝVOJ

Jak Fromm, tak Marcuse vycházeli z Marxovy filozofie. Důležitým tématem jeho filozofie je „existence skutečného individuálního člověka, který je tím, co koná, a jehož přirozenost se rozvíjí a odhaluje v dějinách.“² Marx vidí člověka jako někoho konkrétního, který patří do určité společnosti a tuto společnost potřebuje ke svému dalšímu vývoji.³ Mezi Marxovu základní tezi o člověku patří názor, že člověk je tvůrce vlastních dějin, vytváří sám sebe a to za přispění vlivu vztahu člověka a přírody. Prostředníkem mezi člověkem a přírodou je práce, která je projevem lidského života. Tato práce je projevem lidského života, když člověk pracuje, mění sám sebe.⁴ Bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak, jejich vědomí je určováno jejich společenským bytím. Říká Marx.⁵

Vymezení pojmu člověk, co je člověk, kdo je člověk je nesnadné, různé filozofické směry interpretují různé názory. Aristoteles člověka vymezil jako společenského tvora a bádání, která provedl už Locke, říkají že „*člověk jako jediná bytost chápe svůj vztah k okolnímu světu, prostoru a času a uvědomuje si vlastní konečnost (smrt)*“⁶. Naopak Nihilisté tento pojem odmítli definovat, kvůli nemožnosti statického popisu. Freud viděl podstatu člověka v jeho sexualitě a Marx, ze kterého vychází Fromm i Marcuse, byl toho názoru, že člověk je bytost, vytvářející vlastní materiální situaci, je tedy určen svou ekonomickou funkcí.⁷

V knize Co je člověk? Od Coretha se říká, že otázka, co je člověk, vystihuje podstatu filozofické antropologie. Řeší zde, zdali je správné řešit takto položenou otázku. Člověk by neměl být označován jako „co“ ale

---

² FROMM, E., *Obraz člověka u Marxe*, Brno 2004, s. 4.

³ Tamtéž, s. 4

⁴ Tamtéž, s. 18 – 19.

⁵ Tamtéž, s. 21.

⁶ KOLEKTIV AUTORŮ, *Filozofický slovník*, Olomouc 1998, s. 76.

⁷ Tamtéž, s. 75 – 76.

spíše „kdo“. Odpovědí je, že otázka Kdo je člověk? Už nám rovnou sděluje, že člověk je individuum. Ale otázka Co je člověk? Nám dává možnost rozvíjet ji dále na otázky o podstatě člověka, a co dělá člověka člověkem.⁸

Dle Coretha sebe sami nalzáme v uskutečňování světa, ve zkušenostech, které máma sami se sebou, v porozumění světu. Lidská existence je uvržena do světa, který je věcně předmětný, ale také lidsky personální. Život existuje ve světě, který je náš životní prostor a ve kterém se vyskytují objekty zajišťující nám existenci, jako např. potrava, oděv, bydlení. Individuum se v tomto světě učí žít a stává se jeho součástí a vytváří jeho kulturu. Jak autor říká, čím je kultura a civilizace na vyšším stupni vývoje, tím je člověk více závislým. Rozvoj člověka tedy zajišťuje svět, ve kterém žije. Svět nás neurčuje jen pasivně, jako objekt, ale také jako subjekt a to díky našemu vlastnímu světu, který si utváříme. Samotné poznání se řadí mezi aktivitu a tím se právě vytváří náš svět. Ale samotná aktivita nestačí, je třeba také chtít a jednat, určovat si vlastní skutečnost. Tímto se příroda mění v kulturu, člověk potřebuje žít v určité kultuře, protože je kulturní bytostí. Coreth nám tedy říká, že člověk díky dosažení kulturního světa přeměňuje svět na lidský životní prostor. A právě náležitosti kulturního světa formují člověka (mravy, zvyky, technický pokrok atd.). Sem se zahrnuje i sociální, hospodářský a politický život. Sebepochopení člověka umožňují formy lidského soužití a spolupráce.⁹

Aby mohl být vysvětlen pohled Herberta Marcuseho na člověka je nutno nejdříve zmínit pár bodů z Freudovy teorie pudů a struktury osobnosti, abychom viděli, z čeho vycházel. Ve struktuře osobnosti jsou vymezeny tři subsystémy, které jsou propojenými složkami osobnosti a to id (ono), ego (já), superego (nadjá).¹⁰

---

⁸ CORETH, E., *Co je člověk?*, Praha 1994, s. 47.

⁹ Tamtéž, s. 49 – 50.

¹⁰ DRAPELA, V., *Přehled teorií osobnosti*, Praha 2003, s. 21.

Id Freud nazývá nepřístupnou částí naší osobnosti nacházející se v nevědomí. Tuto část bere jako rozdělovač libidózní energie, řídící se principem slasti. Id je sobecká část osobnosti, nestará se o jiné lidi a vyžaduje okamžité uspokojení svých tužeb. Freud např. ukazuje chování id na chování dítěte, které chce nějakou věc okamžitě a matka se ho snaží uklidnit. Nebo dítě chce potravu, a když se mu jí nedostává, tak si na základě zkušenosti vybaví požitky z příjmu potravy.¹¹

Ego se dle Freuda řídí, na rozdíl od id, principem reality. Usměňuje potřeby id a racionálně udává, kdy bude nejhodnější tyto potřeby uspokojit. Ego je jinak řečeno kontrolní systém id, protože id je iracionální a jak jsme výše zmiňovali i sobecké. Zvažuje, jaké následky budou mít činy a snaží se uspokojit potřeby. Freud dodává, že zdravá osobnost má dobře rozvinuté ego.¹²

O superegu Freud říká, že uchovává omezení a zákazy, které nám ukládali rodiče, když jsme byli děti. Superego tvoří vědomá a nevědomá část. Vědomá část obsahuje zákazy a pochvaly, které byly vědomě zvnitřněny. Ta nevědomá naopak obsahuje ty zákazy a pochvaly, které byly ukládány v raném dětství a byly prožívány na nevědomé úrovni. Tento subsystém se řídí principem dokonalosti a je to moralizující síla člověka. Dle Freuda lidé s nerozvinutým superegem se chovají antisociálně a naopak při více rozvinutém superegu jsou lidé přílišní perfekcionisté.¹³

Pudy vycházejí z id a jsou vrozené. Psychicky se projevují jako tělesné napětí. Freud uvádí dva základní pudy Erós a Thanatos. Každý z těchto pudů má odlišnou povahu, přesto se občas spojí. Jsou přítomny v každém člověku, ale vždy jeden z nich převládá. Erós zosobňuje princip slasti. Je zaměřen především na sexuální uspokojení a zplodění nového života. Významným činitelem ve funkci pudu života jsou erogenní zóny na

---

¹¹ DRAPELA, V., *Přehled teorií osobnosti*, Praha 2003, s. 22.

¹² Tamtéž, s. 22.

¹³ Tamtéž, s. 22 – 23.

různých částech těla, jejichž stimulací je vyvolávána slast. Pud smrti – Thanatos spadá pod princip nirvány a je značně destruktivní. Nirvána znázorňuje naprostý pokoj, který člověk nalezne ve smrti. Před tímto klidným stavem však dochází k pomalému rozpadu. Tento pud se ukazuje jako agresivní a zlostný. Agrese se projevuje vůči ostatním, nebo proti sobě samému.¹⁴

Marcuse nám ukazuje, prostřednictvím Freudovy teorie pudů jaké oběti musela individua pokrokem kultury podstupovat. Freud zde zmiňuje princip reality. Tento princip nám říká, že „*dětské ego se vyvíjí tím, že se učí brát ohled na požadavky situace, uspokojení impulzů, např. sexuálních je oddáleno, dokud pro ně nejsou vhodné podmínky. Ego postupně rozhoduje o tom, které impulzy vycházející z id budou uspokojeny a jakým způsobem.*“¹⁵

Já (ego) se potýká s id a vnějším světem, který zastupuje Nad-já. Musí rozhodnout, jak moc osvobodí pudy. Je tedy odpovědným páнем nad psychologickými procesy. Marcuse zde poukazuje na názor psychoanalytika Franze Alexandra, že Já se stává tělesným a automatictěji reaguje na vnější svět a pudová přání. Myšlení, chápající vědomí a i cítění ustupují do pozadí a místo nich se více projevuje bezprostřední, téměř automatická reakce a lidé se stávají pasivnější při prožívání volného času.¹⁶ Já se tedy sjednocuje s Nad-já a panství nad utvářením pudů přechází pod společenský rozum. Je třeba střežit zákazy pudů, protože na nich spočívá kulturní produktivita. Freud říká, že zesiluje pocit viny, který je pro jedince nepříjemný. Zde vzniká konflikt kultury, rozvíjí se boj mezi principem slasti a pudem smrti. Marcuse si pokládá otázku, jak může být princip slasti, který je nazýván antimorální, podstatou pro tvoření kultury? A odpovídá na tuto otázku tím, že „kultura pochází ze slasti“. To znamená, že sexuální pudy působí v procesech udržujících

---

¹⁴ DRAPELA, V., *Přehled teorií osobnosti*, Praha 2003, s. 24 – 25.

¹⁵ HARTL, P., Hartlová, H., *Psychologický slovník*, s. 452.

¹⁶ MARCUSE, H., *Psychoanalýza a politika*, Praha 1969, s. 27.

život, od spojení zárodečných buněk až do vytvoření společnosti a národa.¹⁷

Fromm člověka specifikuje jako jedince, který je představitel lidstva. Jeho vývoj porovnává s vývojem zvířete. Člověk na rozdíl od zvířete postrádá pudovou regulaci, zvíře, které není schopno přizpůsobit se měnícímu se světu, zemře. Člověk si je na rozdíl od zvířete vědom sám sebe a může si vybavit minulost a představit budoucnost. Díky rozumu chápe a rozumí světu. Fromm říká, že i když je člověk bezmocnější než zvířata, je tato jeho slabost důvodem jeho síly a příčinou rozvoje specificky lidských vlastností. Člověk si je vědom svého bytí i své konečnosti. Rozum se stává jeho požehnáním i prokletím, protože musí neustále řešit rozpory a dostává se do stavu nevyrovnanosti. Rozum nutí člověka, aby opanoval přírodu a stal se svým pánem. Jako nejzákladnější existencionalní rozpor Fromm uvádí rozpor mezi životem a smrtí. Smrt je něco nevyhnutelného, ovlivňuje život a člověk ji může pouze přijmout jako danou skutečnost.¹⁸

Jako další nám Fromm předkládá historické rozpory, které označuje za nutnou součást existence, protože je vytvořil člověk a řeší se buď v době výskytu, nebo pozdějším období dějin. Šlo například o rozpory o uspokojování materiálních potřeb, o bohatství technických prostředků a o rozpor ve využití těchto prostředků převážně k mírovým účelům. Tento rozpor je dle Fromma řešitelný, jeho příčinou je chybějící odvaha a moudrost lidí. Rozdíl mezi existencionalními a historickými rozpory je v tom, že historické lze odstranit vlastním jednáním, zatímco na existencionalní můžeme pouze reagovat. Fromm říká, že člověk by měl přijmout odpovědnost sám za sebe a životu smysl pouze vlastními silami.¹⁹

---

¹⁷ MARCUSE, H., *Psychoanalýza a politika*, Praha 1969, s. 30 – 32.

¹⁸ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, Praha 1997, s. 35 – 38.

¹⁹ Tamtéž, s. 39 – 40.

Fromm při výkladu lidské existence čerpá stejně jako Marcuse ze Sigmunda Freuda a jeho teorie pudů. Fromm říká, že Freudovy myšlenky jsou nepřesvědčivé v tom, že silou pudů nelze vysvětlit vášnivé sklony člověka. I když uspokojí hlad, žízeň nebo sexuální pud, tak člověk sám uspokojen není. Dále Fromm uvádí, že člověk má potřebu náboženství, něčeho, co nelze vysvětlit přirozeně, co ho převyšuje a co vychází z nadpřirozených sil. K vysvětlení tohoto jevu stačí porozumění postavění člověka. Freud náboženství spojoval s neurózou, říkal o náboženství, že je to forma neurózy. Ale Fromm říká, že neuróza je zvláštní forma náboženství, která se liší individuálními rysy. Člověk, jehož vývoj byl omezován rodinnými svazky, nemůže jednat nezávisle a vyznává primitivní kult předků. Takový jedinec se liší od ostatních tím, že jeho systém není podmíněn kulturou a je soukromý. Člověk si může vybrat mezi různými ideály, kterým bude věřit. Všichni lidé usilují o dosažení něčeho vyššího, než jen fyzického uspokojení.²⁰

Fromm lidi popisuje jako rozdílné osobnosti, které řeší své problémy různými způsoby. Každý člověk má jinou osobnost, tento pojem zde znamená soubor *„zděděných a získaných psychických vlastností, které charakterizují jedince a vytvářejí jedinečnost tohoto jedince.“*²¹ Erich Fromm definoval osobnost rozdělením na dvě složky a to temperament a charakter.²²

Temperament popisuje již Hippokrates a rozlišuje jej na čtyři druhy a to choleric, sangvinik, melancholik a flegmatik. Temperament je neměnný, vrozený a udává způsob reakce na určitou věc nebo zážitek. Fromm říká, že pro etiku má velký důsledek záměna charakteru a temperamentu, protože zatratila celé rasy. Zde je to zřejmě myšleno v odkazu na 2. sv. válku a vyhlazování židů.²³

---

²⁰ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, Praha 1997, s. 41 – 44.

²¹ Tamtéž, s. 44.

²² Tamtéž, s. 44.

²³ Tamtéž, s. 45 – 47.

Charakter značí způsob chování určitého člověka. I když mají někteří lidé stejné cíle, každý k tomu má jiné pohnutky. Fromm to zde ukazuje na příkladu odvážného chování. Někteří se chovají odvážně, protože touží být obdivováni, někteří zase, protože si neumí představit následky a jiní protože jsou ovládnuti sebevražedným pudem a touží zničit (vědomě, nebo nevědomě) sám sebe. Opět zde Fromm čerpá z Freuda, který tvrdí že „osudem člověka je jeho charakter“. To znamená, že způsob myšlení a jednání je určován osobitým charakterem. Funkce charakteru pomáhá jedinci přizpůsobit se společnosti. Dětský charakter je ovlivněn charakterem rodičů, kteří jsou při výchově dítěte ovlivněni kulturním prostředím, ve kterém žijí. Fromm zde ukazuje, že určitá společenská vrstva či kulturní oblast má podobné nebo stejné charakterové vlastnosti. Je rozlišován sociální a individuální charakter, ten sociální se projevuje právě v nějaké kultuře u většiny lidí, ale ten individuální charakterizuje každého jednotlivce.²⁴

---

²⁴ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, Praha 1997, s. 47 – 52.

4 SPOLEČNOST A ČLOVĚK

Erich Fromm i Herbert Marcuse vycházejí v pohledu na společnost mimo jiné i z Karla Marxe a jeho filozofického směru marxismu. Marx tuto svou filosofii nazýval vědecký komunismus, nebo vědecký socialismus. Svým učením se snažil, aby si proletariát uvědomil svou historickou a společenskou situaci a dále aby došlo na změnu kapitalismu v socialismus. Marx se dále zaměřoval na rozbor ekonomické podstaty kapitalismu.²⁵

Erich Fromm popisuje dva mody bytí, modus být a modus mít. Těmito slovy má autor na mysli dva základní způsoby existence. Modus mít vyjadřuje majetnický vztah ke světu a modus být naopak ukazuje duchovní vztah ke světu.²⁶

Modus být - „*Bytím rozumím takový způsob existence, v němž nic nemáme, po ničem nebažíme, ale jsme naplněni radostí, užíváme svých schopností tvořivě a jsme zajedno se světem.*“²⁷ Autor říká, že popsat bytí je složité, protože se týká zážitků a také živých lidských bytostí, což je unikátní zkušenost, která nelze vystihnout. Takovéto bytí si uvědomujeme skrz pocity uvnitř nás, a proto jsou předpoklady tohoto modu nezávislost, svoboda a existence kritického rozumu. Podstatným znakem bytí je naše vnitřní aktivita. Fromm zmiňuje růst, rozkvět, milování, zajímat se, naslouchat ..., to jsou ty prožitky zmiňované výše, které není možno vyjádřit slovy. Modus bytí je podmíněn oproštěním se od modu vlastnění, je třeba se vzdát vlastního egocentrismu a sobectví.²⁸

---

²⁵ Kolektiv Autorů, *Filosofický slovník*, Olomouc 1998, s. 259.

²⁶ FROMM, E., *Mít nebo být?*, Praha 1992, s. 27.

²⁷ Tamtéž, s. 23.

²⁸ Tamtéž, s. 71 – 72.

Modus mít - tento modus vyjadřuje fyzické vlastnění určité věci, či shromažďování majetku za účelem požitku, největší požitek přitom způsobuje majetnický způsob života. Fromm říká, že každý člověk něco vlastní i ti majetkově chudí. To jak člověk majetek získal a jak s ním nakládá je pouze jeho rozhodnutí, pokud neporuší zákon. Toto vlastnictví se nazývá soukromé.²⁹ Autor uvádí, že z tohoto soukromého vlastnictví vyplývá existenční mód vlastnění. Pro tento způsob vlastnění je důležitý můj majetkový zisk, který si udržím a vyloučení ostatních lidí. Zde Fromm ukazuje definici člověka, tak jak ji výše popisoval Marx „mé vlastnictví zakládá mne a moji identitu, já jsem já proto, že já mám moc vlastnit a ovládat“.³⁰ Existenční mód vlastnění slouží k udržení se při životě, k naplňování základních lidských potřeb. Tento mód, oproti soukromému vlastnictví, není potřeba potlačovat kvůli modu bytí.³¹

Herbert Marcuse o společnosti říká, že žije v neustálém strachu, který v ní vyvolává válečná hrozba a je vychovávána k takové obraně, která ničí obránce a i to, co obránci brání. Mír se udržuje neustálou hrozbou války. Způsob obrany, ke kterému je společnost vychovávána, umožňuje snadnější ovládnutí přírody. Uspokojování potřeb společnosti, tedy jednotlivých individuí ve společnosti zajišťuje obchod. Autor říká, že společnost nežádoucí projevy odstraňuje technicky na základě vysoké výkonnosti a zvyšujícího se životního standardu a více než dříve (tím je myšleno v dobách, kdy spol. nebyla tak rozvinuta) ovládá individuum, které ztrácí svou svobodu.³²

V industriální společnosti značí technický pokrok demokratická nesvoboda. Jak se společnost vyvíjela, tak postupně ztrácela racionalitu a obsah. Nezávislé myšlení, autonomie a právo na politickou opozici

---

²⁹ FROMM, E., *Mít nebo být?*, Praha 1992, s. 58 – 59.

³⁰ Tamtéž, s. 63 – 64.

³¹ Tamtéž, s. 69 – 70.

³² MARCUSE, H., *Jednorozměrný člověk*, 1991, s. 25.

postrádají svou základní kritickou funkci. Marcuse říká, že kdyby vymizel ekonomický svobodný subjekt z trhu, bylo by to velká vymoženost civilizace. A to z toho důvodu, že díky technologickým procesům by byla možnost směřovat individuální energii neznámých částí svobody, které existují za hranicí nutnosti. Kdyby toto bylo možno, individua by získala novou nezávislost. Udržování moci ve společnosti je vynucováno vysokou technickou vyspělostí. Síla stroje je větší než síla individua a to ze stroje dělá nejúčinnější politický nástroj. Tento stupeň industriální společnosti neumožňuje svobodnou společnost. Lidem jsou naočkovávány, nové potřeby pravé a nepravé. Nepravé potřeby jsou takové, které potlačují individuum. Zvětšují agresivitu, bídu, nespravedlnost a i když uspokojování těchto potřeb může být radostné, není tomu tak. Účelem je utlumení vývoje schopností. Lidé si myslí, že uspokojují své potřeby a z toho vyplývá pocit štěstí, ale jak říká Marcuse, pouze propadají konzumu a reklamám, kteří jim nutí to, co mají ostatní i když to není důležité. Nad těmito potřebami nemá individuum kontrolu. Ani nezáleží na tom, zdali se individuum s těmito potřebami ztotožní, protože jsou to produkty společnosti. Autor dodává, že jediné potřeby, které je třeba uspokojovat, jsou potřeby vitální, tedy jídlo, bydlení a šaty. Nakonec si ale na otázku které potřeby jsou pravé a které ne musí odpovědět samo individuum, ale to pouze za předpokladu, že je natolik svobodné, aby mohli odpovědět.³³

Důležitý bod Marcuseho filozofie je jednorozměrné myšlení. To vzniká tak, že výrobky, které se tváří jako důležité a potřebné pronikají skrz lidi mezi větší množství individuí a do vícera společenských tříd. Marcuse vznik tohoto myšlení také přisuzuje rozvoji vědeckých metod, jako byl operacionalismus a behaviorismus.³⁴ Operacionalismus představuje vědu, jejíž pojmy odpovídají operacím měření. Ty pojmy, které nemají definující operace, přichází o význam a stávají se irelevantní.

Naopak ty nové pojmy, které jsou definovány, musí dostat empirické potvrzení synonymie s již existujícími.³⁵ Behaviorismus se vyznačuje tím, že

---

³³ MARCUSE, H., *Jednorozměrný člověk*, 1991, s. 25., s. 32 – 35.

³⁴ Tamtéž, s. 39.

³⁵ Kolektiv Autorů, *Filosofický slovník*, Olomouc 1998, s. 300.

odmítá zkoumat cokoliv, co nemůžeme bezprostředně pozorovat. Tento směr nám říká, že chování lidí je možno rozložit na jednotlivé reakce a ty pak lze analyzovat v závislosti na vnějších podnětech.³⁶ Jednorozměrné myšlení je podporováno politiky i distributory masových informací, jazykový svět, ve kterém se pohybují, obsahuje spoustu hypotéz. Ty se sami potvrzují a mění se v definice nebo diktáty. Stále se vyvíjející industriální společnost se dle Marcuseho dostává do bodu, kdy je potřeba provést radikální změnu. Aby se společnost dostala do vyššího stádia, je třeba automatizovat materiální výrobu natolik, aby byla schopna uspokojit všechny životní potřeby, ale zároveň aby se snížila nutná pracovní doba na minimum. Autor uvádí, že v nejrozvinutějších sférách industriální společnosti lze pozorovat snahu o zdokonalení technologické racionality a také snahu udržet si tento úmysl v rámci existujících institucí. To je dle Marcuseho iracionální prvek racionality společnosti. Industriální společnost je uzpůsobena k tomu, aby více ovládala člověka a přírodu a aby ještě lépe využívala jejich zdrojů. Jestliže dojde ke zvětšení práce a industrializace bude sloužit k omezování potřeb, rozšíří se panství na okruh soukromé i veřejné existence. Začne se vytvářet totalitní svět, ve kterém budou společnost a příroda, duch a tělo neustále připraveni tento svět bránit.³⁷

Důležitým jevem ve společnosti je dle Marcuseho transformace, při níž dochází k osvobození části společnosti. Tato společnost poté uspokojuje ty potřeby, které zpříjemňovaly otročení. Mezi hlavní faktory transformace patří mechanizace.³⁸

Mechanizace snižovala energickou zátěž vydávanou při práci a to mělo pro dělníka proletáře, tak jak ho viděl Marx, velký význam. Tento

proletář byl člověk pracující rukama, který energii vydával, i když pracoval u stolu. Čerpání energie vydané při práci sebou nese nelidské aspekty vykořisťování. Po technologické stránce zůstává mechanizovaná práce

---

³⁶ Tamtéžs. 48.

³⁷ MARCUSE, H., Jednorozměrný člověk, 1991, s. 40 – 42.

³⁸ Tamtéž, s. 46.

nelidským otroctvím, které je více vyčerpávající, kvůli větší spolupráci člověka a stroje a zrychlení práce. Stroj se stává technickou realitou, a jak říká Marx, stroj na výrobek přenáší vlastní hodnotu. Probíhají změny v charakteru práce a výrobních nástrojů. Je měněno vědomí dělníka a probíhají diskuze o integraci dělnické třídy do kapitalistické společnosti. Vyskytují se zde i negativní rysy automatizace a to popoháněčství, technologická nezaměstnanost a rezignace ze strany dělníků. Již není taková šance na povýšení dělníka, protože jsou spíše přijímáni absolventi vysokých škol. Můžeme ale také pozorovat vznikající závislost, která umožňuje dělníkovi začlenění do továrny a možnost navrhovat řešení problémů. Dělníci také začínají projevovat zájem na účasti v podniku jako společník. Dochází ke ztrátě identity u kapitalistických pánů a vlastníků, dostává se jim nové funkce – byrokratické. Zdroj vykořisťování je schován za objektivní racionalitu a zotročování se schovává pod technologický závoj. Nesvoboda nabývá na intenzívnosti a člověk je podřizován jako výrobní aparát. Otok industriální civilizace se pozná podle toho, jak se dokáže přeměnit z člověka na věc, nebo pracovní nástroj.³⁹

Erich Fromm k mechanizaci říká, že snižuje četnost zaměstnání, do kterých je možnost vložit své srdce. Dělník nemůže svou vůli upřít pouze na práci, protože by se dle Fromma zbláznil. Lidé se tedy odpoutávají od své práce a oddávají se snění. I přes to se člověk může snažit svou práci změnit a vytvořit si jí zajímavou a to tak, že přestane věci dělat mechanicky a sám si určí, jak svou práci provede. Toto pojetí má svá omezení, především pokud jde o práci hromadné průmyslové výroby. Fromm se zaměřuje na sociální aspekt práce a právě zde oproti technickému aspektu je možnost vytvářet si práci zajímavější. Lidé pracují v kolektivu a stávají se součástí mezilidských vztahů. Takováto

---

³⁹ MARCUSE, H., *Jednorozměrný člověk*, 1991, s. 46 – 51.

společenská situace člověka ovlivňuje. Fromm říká, že pokud by se zaměstnanci (např. dělníci, zdravotní sestry) podíleli na vedení instituce, pro kterou pracují, dosáhli by lepších výsledků a zkvalitnili by lidské vztahy. Tohoto může být dosaženo pouze za předpokladu, že společnost dále nebude postavená nad občanem. Ale Fromm říká, že při stavu odcizení, ve kterém se společnost nachází je toto nemožné.⁴⁰ „Společnost se stane nejdůležitější prací člověka a nakonec do sebe vzájemně zapadnou“.⁴¹

Automatizace se ukazuje jako katalyzátor industriální společnosti a může být destruktivní i nedestruktivní. Mění kvantitu na kvalitu a vyjadřuje přeměnu pracovní síly na vyrábějící objekt, který se stal nezávislým a tedy i subjektem. Automatizace může ukázat nový rozměr volného času, kde se bude utvářet soukromá lidská a společenská existence. Ale dělníci automatizaci nepřijímají bez vyrovnávacího zaměstnání. Odmítají technický pokrok, ale tím odmítají i výnosnější využití kapitálu. Dělníci mohou mít obavy, že v rámci automatizace přijdou o práci, že jejich pracovní místa budou nahrazena stroji.⁴²

Stejně tak jako byl v jiné kapitole představen charakter při pojetí člověka, tak zde bude ukázán charakter společnosti, tak jak ho interpretuje Erich Fromm. Charakter společnosti dle autora znamená struktura charakteru, která je shodná pro větší okruh lidí, vyskytující se ve stejné kultuře. Ve společnosti je důležité dodržovat metody výroby a rozdělování, které závisí na faktorech ovlivňující bytí v této konkrétní společnosti. Tyto faktory jsou počet obyvatel, politické a zeměpisné podmínky, technologické vyspělosti a na surovinách. Členové společnosti musí usměrnit své chování, aby byli schopni žít způsobem, který po nich vyžaduje společenský systém. Bylo třeba, aby člověk prošel proměnou a svoji energii dobrovolně směřoval do práce. Ve společnosti všichni museli pracovat, museli dospět k takové kázni, že práce pro ně byla automatická.

---

⁴⁰ FROMM, E., *Umění být*, 1994, s. 34 – 35.

⁴¹ Tamtéž, s. 35.

⁴² MARCUSE, H., *Jednorozměrný člověk*, 1991, s. 54.

Bylo úkolem společnosti vytvořit takový charakter, který by v sobě obsahoval její snahy a cíle. Lidé ve společnosti se dle autora primárně snaží o zajištění přežití a až poté o hmotný zisk nebo uspokojení ostatním potřeb. Abychom mohli porozumět společenskému procesu, je třeba poznat skutečnou situaci člověka (psychické i fyziologické vlastnosti). Člověk je společensky založen a potřeby jako touha po lásce, štěstí aj. jsou zakotveny v jeho přirozenosti. Pokud je společnost stabilní, tak charakter společnosti má stabilizující účinky. Když dojde k nějaké změně, která je v rozporu s tímto charakterem společnosti, dochází k dezintegraci a charakter již neplní svůj úkol stabilizace. Fromm říká, že pokud tedy chceme pochopit vliv na člověka, měli bychom se naučit chápat ty prvky, kterými se vyznačuje kapitalistický výrobní způsob a společnost zaměřená na zisk v průmyslové éře.⁴³

Fromm vymezuje znaky a rozdíly kapitalismu od 17. až do 20. století. V raném kapitalismu v 17. st. se průmysl začínal teprve rozvíjet a obchod byl ovlivňován různými zvyky a myšlením středověké kultury. Např. nebylo vhodné, aby jeden obchodník nabízel zboží levněji než jiný.⁴⁴ Znakem kapitalismu v 19. st. bylo vykořisťování dělníků. Mezi kapitalisty a dělníky nebyl vztah na základě lidské solidarity. Po uvedení parního stroje na trh začala dělba práce a rozšiřování podniků. S růstem vědeckého pokroku přichází i nárůst technického rozvoje a jak Fromm říká, kdyby se potřeby členů společnosti reflektovaly do blahobytu společnosti, nebyly by problémy s rozdělováním zdrojů. A jak dále dodává, tato situace v dějinách lidstva ještě nenastala. Dříve bylo rozdělování sociálních produktů prováděno na základě moci, kdo měl moc, měl i uspokojené potřeby. V 19. st. se toto přerozdělování provádělo automaticky. Z lidí se stávali soutěživí jedinci, kteří se snažili co nejlépe

---

⁴³ FROMM, E., *Cesty z nemocné společnosti*, Praha 2009, s. 74 – 78.

⁴⁴ Tamtéž, s. 78 – 79.

prodat na trhu práce.⁴⁵ Fromm k tomuto dodává, že „*jakákoliv hospodářská činnost je smysluplná, vede-li k zisku, to znamená, když si při výrobě vyděláme více, než jsme do ní vložili.*“⁴⁶

Fromm si pokládá otázku, zdali je možnost na záchranu společnosti, která propadá konzumu a modu mít, záležící jen na materiálních podnětech a je pod nadvládou technického pokroku. Lidé by měli hledat reálné možnosti záchranu nemocné společnosti. Naději na záchranu společnosti dávají některé faktory. Jedním z nich je fakt, že narůstá počet lidí, kteří začínají prohlížet špatnost společnosti. Další faktor je projev nespokojenosti se společenským systémem. Lidé jsou nešťastní a cítí se izolováni, tento způsob konzumního života se vyskytuje v celé střední třídě. Další problém společnosti je chtivost, která vzniká díky tlaku společnosti. Tohoto jevu se lze zbavit jeho přeměnou na altruismus. Další změna ve společnosti by byla převážení modu bytí. Aby byla tato změna z vlastnění na bytí byla možná, je potřeba společenská změna. Dřívější společenské změny a pokusy o osvobození společnosti se setkávaly s ohlasem spíše u dělnické třídy. Ostatní byli proti, báli se, že je dělníci připraví o majetek. A to se nezměnilo, ani když byl připraven nový koncept společnosti, kdy se lidé nemusí bát, že by hrozila konfiskace jejich majetku.⁴⁷

Fromm si uvědomuje, že společenská změna jen tak neproběhne a proto vidí naději v nové vizi. Tato vize by měla obsahovat přechod od chťiče zisku a moci k bytí, sdílení a chápání, tržní charakter by měl přejít na charakter tvořivý, milující, to znamená, že s více prosadí socializace práce, namísto mechanizace. Z těchto myšlenek vychází, že lidé by měli začít hledat něco nového, co zde ještě nebylo.⁴⁸

---

⁴⁵ FROMM, E., *Cesty z nemocné společnosti*, Praha 2009, s. 80 – 83.

⁴⁶ Tamtéž, s. 83.

⁴⁷ FROMM, E., *Mít nebo být*, Praha 1992, s. 151 – 154.

⁴⁸ Tamtéž, s. 155

Podle Fromma by to měla být Obec bytí, tedy sloučení „*duchovního jádra pozdně středověkého světa a rozvoje racionálního myšlení a vědy od dob renesance*“.⁴⁹

---

⁴⁹ FROMM, E., *Mít nebo být*, Praha 1992, s. 155.

5 SVOBODA

Tato kapitola bude zaměřena na přiblížení některých aspektů svobody, se kterými se setkáváme u Herberta Marcuseho a Ericha Fromma. Především bude zmíněna svoboda náboženská, ekonomická a antropologická, doplněna dalšími názory.

Zygmunt Bauman o svobodě říká, že se zrodila jako privilegium. Dle jeho názoru být svobodný znamenalo stát se nadřazeným všemu společensky podřadnému. Rovněž dodává, že svoboda je sociální vztah, není tedy záležitostí jednotlivce, musejí na ni být nejméně dva. Slovo svoboda a to ve smyslu jít, nebo jet kamkoliv se začalo používat od roku 1483 (podle Oxford English Dictionary). Takto byl pojem vymezen jako vztah někoho, kdo nemá právo se svobodně pohybovat a někoho, kdo mu toto právo odebral. Pojem svoboda byl definován jako osvobození od pout a závazků (r. 1596), dále také jako osvobození od práce a povinnosti (r. 1697) a v neposlední řadě jako svoboda jednat bez omezení (r. 1578). Tyto definice nám ukazují, že vždy byl někdo, kdo jiným neumožňoval svobodu a někdo, kdo se tím pádem stal nesvobodný.⁵⁰

Tyto změny ve společnosti, které se odehrávaly po celá staletí, nám dle Fromma ukazují, že lidé mají vrozenou touhu po svobodě a pokoušejí se o ni, i když je jim odepírána. Za problém svobody Fromm považuje tu skutečnost, že lidské schopnosti se nevyvíjely rovnoměrně. Intelektuálně lidé vyspěli, ale emocionálně zaostávali. Pro přijetí skutečnosti, že je člověk sám sebou, svým pánem a jedinou autoritou, se stále držel mýtů a idolů, měl víru v Buddhu, Ježíše či jiné autority. Proto Fromm zdůrazňuje: „*Člověk potlačuje iracionální destruktivní vášně, nenávisť, závist, pomstychtivost, zbožňuje moc, peníze, suverénní stát, národ,...*“.⁵¹ Při cestě za svobodou Fromm považuje za důležitý proces individualizace. Tento proces má za následek odpoutání se od

---

⁵⁰ BAUMAN, S., *Svoboda*, Praha 2001, s. 18 – 19.

⁵¹ FROMM, E., *Strach ze svobody*, Praha 1993, s. 10.

něčeho nebo někoho (ať už matky, církve, přírody, či něčeho jiného) a uvědomění si sebe sama.

V teologickém slovníku je svoboda člověka definována a vymezena tím, že člověk je postaven do „otevřeného“ prostoru. Má se tak sám seberealizovat a vyjadřovat tak svou bytost. Člověk by měl dle autora přijmout pozitivní i negativní svobodu, ta mu umožňuje činit vlastní rozhodnutí, která jsou usměrňována existencí viny (hříchu). Svoboda se pak dá chápat jako překročení sebe sama a dosažení úrovně duchovní osoby. Čímž vzniká závislost na Bohu.⁵²

5.1 Ekonomická svoboda

Erich Fromm analyzuje společnost od středověku až do dvacátého století. Říká, že: „*Středověk v kontrastu k moderní společnosti charakterizuje nedostatek individuální svobody.*“⁵³ Myslí tím to, že lidé měli své povolání i společenské postavení a obojí bylo pevně dané. Toto společenské postavení bylo dáno lidem už od narození. Člověk tedy někam patřil a nebyl izolován od ostatních, proto se ve středověku nepožímal jako individuum, protože se zatím ještě neodpoutal od společnosti, přírody. Pouze vykonával svoji práci, která mu byla podle postavení předurčena. Byl nesvobodný, ale to se však změnilo v pozdním středověku, kdy došlo ke změně struktury společnosti, a začala růst individualita. Změna struktury společnosti ohrožovala tradiční způsob života pro městskou střední třídu.⁵⁴

---

⁵² RAHNER, K., Vorgrimler, H., *Teologický slovník*, s. 337.

⁵³ FROMM, E., *Strach ze svobody*, Praha 1993, s. 31.

⁵⁴ Tamtéž, s. 32 - 33.

V renesanci došlo ke změnám, které započaly na konci středověku, začal se vyvíjet kapitalismus, postavení cechů a obchod ve městech se začal hroutit, do popředí se dostávalo majetnější obyvatelstvo. Bylo běžné, že lidé přecházeli kvůli výdělku nebo zániku cechu do jiného zaměstnání. A vlivem mezinárodního obchodu a vznikem velkých obchodních společností zanikali malí obchodníci ve městech. Hodnota práce vzrostla a lidé začali přicházet o své jistoty v ekonomickém řádu, byli ovládáni kapitálem. Ale díky kapitálu se také člověk mohl osvobodit a stát se svým pánem, díky kapitálu už nebyl svazován původem, mohl hodně získat, ale také ztratit⁵⁵. Fromm tento svůj popsaný vývoj shrnuje takto: *„Jedinec je osvobozen od omezujících ekonomických a politických pout, ..., je osvobozen od těch vazeb, jež mu poskytovaly jistotu a pocit sounáležitosti.“*⁵⁶

Max Weber je toho názoru, že vznik kapitalismu zvláštním způsobem *„závisí na kulturně, morálně, nábožensky atd. založených schopnostech a dispozicích člověka k určitým druhům prakticky racionálního způsobu života“*⁵⁷. Tedy že kapitalismus vznikal ve společném vztahu s protestantismem (nová náboženství, vznikající na základě reforem v 16. st.), ne pouze náhodně vedle něj⁵⁸. Dále Weber dodává, že na konci 19. století byli protestanti obchodně i technicky lepší než ostatní. Toho docílili díky jejich způsobu života – díky askezi. Lidé považovali neustálou práci za svou křesťanskou povinnost. A právě kázání kalvinistů (zařazujících se mezi protestanty) a jejich přísná pravidla uvnitř sekty způsobila vývoj kapitalistického usilování o zisk a racionálně prováděné hromadění bohatství (Weber podotýká, že tento záměr nebyl ze strany kalvinistů předem plánovaný). Tímto se kapitalismus pomalu zbavoval náboženské etiky, zisk se stal účelem lidského života, ne pouze ukazatelem těch lidí, kteří byli vybráni ke spáse, jak to bylo bráno dříve.⁵⁹

Dle Frommových slov kapitalismus udělal z člověka individuum, a to individuum zmatené a nejisté. Tvrdí že pocity nejistoty a zmatenosti jeho JÁ

⁵⁵ FROMM, E., *Strach ze svobody*, Praha 1993, s. 40 – 41.

⁵⁶ Tamtéž, s. 42.

⁵⁷ WEBER, M., *Sociologie náboženství*, Praha 1998, s. 108.

⁵⁸ Tamtéž, s. 108 – 109.

⁵⁹ WEBER, M., *Sociologie náboženství*, Praha 1998, s. 111 – 112.

mírnilo vlastnictví (dům, oblečení,...), ale i prestiž a moc, která se odvozovala od majetku. Tyto faktory podpíraly ono nejisté individuální JÁ. Pokud někdo nebyl majetný a neměl od majetku se odvíjející společenskou prestiž, tak zde tuto podpůrnou roli zastávala rodina, zde bylo individuum pánem. Fromm říká, že svoboda se v období mezi reformacemi a jeho dobou (20. st.) vyvíjela dvěma protikladnými směry a to „osvobozování od něčeho“ k „svobodě pro něco“. V jeho době došlo k oslabení individuálního JÁ, protože výše zmíněné faktory jeho podpory už neměly takovou váhu. Bylo těžší udržet si ekonomický úspěch. Stejně jako ve středověku se společnost osvobozovala od tradičních pout a tím vzrostl pocit bezmocnosti a osamělosti.⁶⁰

5.2 Náboženská svoboda

Všechny výše zmíněné změny a vzrůst kapitalismu, které proběhly po zániku středověkého systému společnosti, přinesly člověku větší svobodu. Mohl žít podle sebe, ale na druhou stranu se dle Fromma stal více osamělým. Přišel o pocit sounáležitosti a tím i o jistotu svého určení. Tato svoboda byla dobrá pro nejbohatší a nižší třídu, ale už ne tak výhodná pro střední třídu. Lidé této střední třídy se museli hodně snažit, aby se díky rozvíjícímu kapitalismu nestali chudáky. Díky těmto událostem se lidé střední třídy začali obracet k nově vznikajícím

---

⁶⁰ FROMM, E., *Strach ze svobody*, Praha 1993, s. 70 – 71.

náboženstvím. Ta vyjadřovala jejich pocity, ale také tyto pocity prohlubovala a zároveň jim ukazovala jak je překonat.⁶¹

Mezi nově vznikající náboženství se řadí protestantismus - z tohoto vychází luteránství, za jehož zakladatele je považován Martin Luther a kalvinismus Jana Kalvína. Tyto dva proudy se zaměřovaly na střední vrstvu obyvatelstva, dokázala vyjádřit jejich pocity a ukazovala jim jak se vyrovnat s rostoucí nejistotou.⁶² Proto se člověk stal více nábožensky nezávislým a byla na něj přenesena autorita, kterou dříve měla církev. Podle slov Luthera byl člověk od narození špatnou bytostí a neměl svobodu zvolit si to, co je podle něj správné. Aby se mu dostalo boží milosti, měl by se podrobit boží vůli a měl by od Boha přijmout víru.⁶³ Kalvínovo náboženství je zase toho názoru, že spása nebo zatracení je člověku vrozeno, Bůh tedy předem rozhoduje, kdo bude spasen a kdo ne. Kalvín i jeho následovníci, kteří patřili stejně, jako ti Lutherovi ke střední vrstvě věřili, že oni jsou Bohem vyvolení, určeni ke spáse.⁶⁴

Max Weber k tomuto dodává, že od počátku věků tedy existuje Boží vůle, je pevně daná a nelze jí změnit, nemůže být omilostněn ten, kdo byl zavržen a naopak ten kdo byl omilostněn, nemůže o toto privilegium přijít. Člověk měl pocit vnitřní osamělosti a jeho život se ubíral k tomu, co mu bylo od narození předurčeno. Na něm pak bylo, aby se celý život kontroloval a směřovat k askezi. Nešlo pouze o konání dobrých skutků, ale systematicky stupňovanou svatost, zdokonalování sebe sama. Protestantská askeze vyžadovala absolutní odpoutání od světských radovánek, jako byl majetek atd. Lidé sice měli vydělávat, ale svůj výdělek nesměli užívat nadměru a pro zábavu, ale pouze k uspokojení

---

⁶¹ FROMM, E., *Strach ze svobody*, Praha 1993, s. 60 – 61.

⁶² Tamtéž, s. 42.

⁶³ Tamtéž, s. 47 – 49.

⁶⁴ FROMM, E., *Strach ze svobody*, Praha 1993, s. 54.

základních potřeb. Tímto činem byl ze strany protestantismu podporován vývoj a vzrůst kapitalismu.⁶⁵

Výše zmíněné názory náboženství přímo neodsuzovaly, pouze ukazovaly přechod a vymanění se z vlivu církve jako instituce, německý myslitel Freud náboženství odsuzoval a kritizoval, podle jeho názorů vychází z „*bezmocnosti lidí tváří v tvář přírodním silám kolem nich a pudovým silám v jejich nitru*“⁶⁶. Toto může být vysvětleno tím, že lidé si podle zkušeností z dětství, kdy je chránil jejich otec, ta autorita které se báli a respektovali ji, udělali novou autoritu z Boha. Právě náboženství a idea boha připravují dle Freuda člověka o racionální myšlení a o rozum. Podle Freuda jsou rozum a svoboda na sobě závislé. Svobodný člověk, který nepodléhá vlivu autority, která hrozí a chrání (tzn. církevní instituce), může pochopit svou úlohu ve světě a využívat možnosti, které jsou mu vlastní. Začne tak myslet sám na sebe a zbaví se nadvlády autority.⁶⁷

5.3 Antropologická svoboda

Herbert Marcuse se při svém pojetí svobody opírá o výše zmíněnou Freudovu teorii pudů. Snaží se objasnit, jakou úlohu má tato teorie v politice. O politice říká, že je to společnost, která se změnila v panství. „*Panství se uplatňuje všude tam, kde cíle a účely individua právě tak jako způsoby, jak o ně usilovat a jak jich dosáhnout, jsou individuu předem dány a jako předem dané jsou individuem prováděny.*“⁶⁸ Individuum může panství vztáhnout na sebe a na své pudy. Marcuse říká, že svoboda je také formou panství. Potřeby, které individuum musí uspokojovat, by měli být uspokojeny s minimem strasti a odříkání. Způsob uspokojení potřeb a i samotné potřeby se vyvíjely spolu se společenským kulturním vývojem.⁶⁹

---

⁶⁵ WEBER, M., *Sociologie náboženství*, Praha 1998, s. 346.

⁶⁶ FROMM, E., *Psychoanalýza a náboženství*, Praha 2003, s. 20

⁶⁷ Tamtéž, s. 20 – 23.

⁶⁸ MARCUSE, H., *Psychoanalýza a politika*, Praha 1969, s. 16

⁶⁹ Tamtéž, s. 15 – 16.

Kulturní vývoj nám dle Marcuseho ukázal, že svoboda vzniká na základě nesvobody. (Člověk, by měl potlačit, opanovat, své pudy a přizpůsobit je společnosti, ve které žije. Princip slasti (eros) by měl být překonán principem reality⁷⁰. Slast ovládá individuum a podporuje rozvíjení životních pudů. To však nebylo žádoucí. Tyto pudy se měli potlačit, aby energie, která je využita na jejich rozvíjení mohla být přeměněna na pracovní sílu. Tato přeměna dle Marcuseho dělá ze člověka společenskou bytost, která může kooperativně existovat v nepřátelském světě.⁷¹ O Freudovo zkoumání principu slasti a principu reality říká Bauman, že pokud by nebyl princip slasti omezen zvenčí, byl by znemožněn sociální život. Líní a vášním poddaní lidé nemohou být součástí řádu společnosti, proto jsou nuceni poddat se danému „civilizovanému řádu“.⁷²

Freud tuto změnu, toto přesměrování energie, nazýval sublimace (tzn. zvláštní přimknutí sexuálních tendencí k tendencím nesexuálním, sociálním⁷³). Marcuse říká, že tato sublimace je základní podmínkou života v kulturní společnosti. Práce je cílem lidské existence. Zde má na mysli zcizenou práci, protože málokdo v práci uspokojuje své potřeby a pracuje pro sebe. Většina pracuje celý den v postavení, které mu vylo předem dáno a na uspokojování potřeb mu zbývá minimum času po práci. Proto je potřeba co nejvíce omezit princip slasti.⁷⁴ Vynucení pudové proměny se stalo základem trojího panství, a to panství nad smyslovými pudy, panství nad prací a panství nad přírodou. K takto rozčleněným panstvím patří trojí svoboda – morální, politická a intelektuální. Této trojí svobodě patří nesvoboda. Panství nad vlastními pudy je změněno na přirozenost, kulturní nesvoboda je rozumnou nesvobodou (rozumným panstvím), ale jen tehdy, umožňuje-li vývoj od živočicha k lidské bytosti.⁷⁵

---

⁷⁰ Pojem princip reality je vysvětlen v jiné kapitole.

⁷¹ MARCUSE, H., *Psychoanalýza a politika*, Praha 1969, s. 19.

⁷² BAUMAN, S., *Svoboda*, Praha 2001, s. 92 – 93.

⁷³ HARTL, P., Hartlová, H., *Psychologický slovník*, s. 574.

⁷⁴ MARCUSE, H., *Psychoanalýza a politika*, Praha 1969, s. 23.

⁷⁵ MARCUSE, H., *Psychoanalýza a politika*, Praha 1969, s. 25 – 26.

Abychom dosáhli dle Fromma „*nového druhu svobody*“ je důležité zvednout si sebevědomí, realizovat se a rozvíjet své vlastní JÁ. Kapitalismus dále rozvíjel společnost, dával lidem ekonomickou svobodu, ale také pozitivní svobodu a pomáhal k růstu kritického zodpovědného JÁ.⁷⁶

Lidé měli dle Fromma dvě možnosti, jak uniknout pocitům méněcennosti a osamocení. Mohli přistoupit na pozitivní svobodu, tzn., že se dobrovolně sjednotí s lidstvem, s přírodou, se světem, ale nemusí se vzdávat individuality svého JÁ.

Druhá možnost byla únik před osamělostí tím, že se vzdá svobody a individuality svého JÁ. Tato možnost nevede k pozitivní svobodě, řeší problém pouze povrchově.⁷⁷ K této možnosti úniku Fromm přiřazuje pojem „*autoritářský charakter*“, znamená to, že lidé se vzdávají své svobody a podřizují se nějaké autoritě, moci. Může to být osoba, instituce, Bůh atd., tím že se člověk všeho vzdal a podřídil, získává nové jistoty, uniká pocitu samoty a bezmocnosti.⁷⁸

Další dle Fromma důležitý mechanismus úniku je konformita. K tomuto mechanismu se přiklání většina lidí v moderní společnosti. Člověk přestane být sám sebou, vzdá se svého JÁ a stane se stejný jako všichni ostatní, vytvářen podle určitého kulturního vzoru. Díky tomu se zbaví bezmocnosti a strachu z osamělosti.⁷⁹

Člověk, který se takto podřídí, nahrazuje své JÁ pseudojá, to znamená, že o myšlenkách a názorech, které má, si myslí, že jsou jeho vlastní. Ve skutečnosti jde pouze o to, co mu ukazuje společnost (médiá, reklama) a on to pouze přebírá jako své vlastní.⁸⁰ Člověk žije tedy v iluzi, myslí si, že ví, co chce, ale ve skutečnosti se pouze domnívá, že to ono chce. Důvod takového přizpůsobení se společnosti je, že člověk nechtěl být odsouzen v očích druhých, to by ho opět dostalo k pocitu osamocení a mohl by i ztratit nově převzatou identitu. Člověk se tedy osvobodil od něčeho – k novým poutům.

---

⁷⁶ FROMM, E., *Strach ze svobody*, Praha 1993, s. 63 – 64.

⁷⁷ Tamtéž s. 79.

⁷⁸ Tamtéž, s. 86 – 90.

⁷⁹ Tamtéž, s. 100.

⁸⁰ Tamtéž, s. 110.

Zde se Fromm vrací k již zmiňované pozitivní svobodě a pokládá si otázku, zdali tedy vůbec takováto svoboda existuje a zdali je možná. Odpověď zní, že člověk může tohoto dosáhnout seberealizací. „*Pozitivní svoboda spočívá ve spontánní aktivitě celé integrované osobnosti.*“ Spontánnost vidíme především u umělců, kteří dělají, co je baví a víceméně se nestarají o to, co si myslí ostatní a u dětí. Jde o provádění činnosti, práce, která nás baví a naplňuje, kterou neděláme z donucení, takto se můžeme realizovat, dosáhnout oné pozitivní svobody.⁸¹

Stanislav Stark uvádí, že Freud také zastává názor stejný jako Fromm, nejlepší svoboda je ta pozitivní, ke které je třeba dojít určitým psychickým vývojem. Hlavní je, zachovat si své vlastní individuální JÁ. Marcuse k tomuto dodává v odkazu na Freuda, že princip slasti představuje svobodného člověka, osvobozenou lidskou sexualitu, princip reality ale představuje potlačení lidské svobody a lidských pudů. Tento princip se snaží řídit společnost, ovládat ji. Pro dosažení lidské svobody je třeba změnit společnost a kromě osvobození člověka je důležité osvobodit i jeho psychiku.⁸²

Marcuse i Fromm nám ukazují nesvobodu individuí ve společnosti. Je zde pokládána otázka, zdali lidé vůbec chtějí být svobodní? Oba autoři nám ukazují, že lidé chtějí osvobodit, ale pouze do určité míry. Tato daná nesvoboda jim vyhovuje.

---

⁸¹ FROMM, E., *Strach ze svobody*, Praha 1993, s. 133 – 136.

⁸² STARK, S., *Filosofie člověka v historickém kontextu*, Plzeň, s. 113 – 114.

6 POROVNÁNÍ

Jak bylo již několikrát zmíněno názory Marcuseho a Fromma jsou převzaty převážně od K. Marxe a S. Freuda a jsou dále rozvíjeny. V některých bodech své filozofie se tito dva autoři shodují, jinde se liší. Fromm své teze pojímá více psychologicky, zatímco Marcuse je zaměřen více ekonomicky.

V kapitole Svoboda se oba autoři shodují, že člověk je bytost nesvobodná. U Marcuseho je tato nesvoboda podmínkou pro vznik společenské bytosti a u Fromma vyjadřuje strach lidí z převzetí odpovědnosti za sebe sama. V průběhu věků se lidé pokoušeli osvobodit, ale nikdy se jim to úplně nepovedlo. Vysvobození hledali v náboženství i ve vývoji kapitalismu. Marcuse svobodu definoval na základě nesvobody, Fromm hledal řešení v novém druhu svobody, kterého lze dosáhnout rozvojem vlastního já. Tato svoboda je nazývána pozitivní svoboda a lze jí dosáhnout seberealizací.

Pohled na společnost je u Marcuseho silně ovlivněn vývojem industriální společnosti. Marcuse je zastáncem technického pokroku, ale pouze do té míry, než plně pohltní lidská individua ve společnosti a bude předkládat pouze tzv. nepravé potřeby. Lidé by měli být sami schopni rozeznat pravé a nepravé potřeby. Autor odsuzuje konzum, tak jak byl pojmán v jeho době (60. léta) lidé utráceli peníze a snažili se vlastnit něco, co nepotřebovali, ale kupovali si to díky vlivu reklamy a společnosti. Když měl něco jeden člověk, druhý si to musel jít koupit také. Právě na toto mělo vliv rozpoznání pravých a nepravých potřeb. Důležitým bodem Marcuseho filozofie je jednorozměrné myšlení, které vzniká na základě průniku nepravých potřeb mezi vícero vrstev obyvatelstva. Znamená to převážnou orientaci na nepravé potřeby, prosté propadnutí konzumu.

Fromm také rozebírá myšlenku vlastnictví. Ve společnosti vyčleňuje dva mody, vlastnění a bytí. Vlastnění v jeho pojetí znamená hromadění hmotného majetku, který ve své konečné fázi stejně neudělá člověka šťastným. Modus bytí je opakem vlastnění. Lidé nic nekupují, uspokojují se pouze skrze pocity uvnitř sebe. Jde o hledání něčeho, co nás naplňuje, aniž bychom uspokojovali svou materiální stránku. Může to být projekce zážitků, city jako láska apod.

Oba autoři definují pojem mechanizace. Zde je vidět Frommovo tíhnutí k psychologii, říká, že lidé, kteří se odpoutávají od své práce, se oddávají snění. Ideální by podle něj byla taková forma práce, kde lidé spolupracují a společně vytváří úkoly a cíle k jejich dosažení. Ale díky stavu společnosti, ve kterém se nachází, je toto dle Fromma nemožné.

Marcuse tento pojem bere, jako významný projev, protože snižuje energii, kterou musel vydávat dělník na provedení práce. Ale po technologické stránce nazývá autor takovouto mechanizovanou práci otroctvím, protože díky spojení práce člověka a stroje dochází k zrychlení práce a rychlejšímu úbytku energie.

K vymezení člověka jako takového čerpali Marcuse i Fromm z Freudovy teorie pudů. Člověk se vytváří bojem mezi jeho vnitřními složkami Id, Ego, Superego. Marcuse člověka pojímá jako individuum a říká, že vlivem kultury se muselo individuum, co se týče pudů, omezovat. Pojímá tedy člověka více pudově. Fromm člověka oproti tomu pojímá jako představitele lidstva, který disponuje rozumem. Je to bytost, která je schopna se přizpůsobit, nebo si přizpůsobit svět, ve kterém žije.

Tito autoři publikovali před více než 50. lety a přesto jsou jejich názory stále aktuální, i když v trochu poupravené míře. Žijeme v novodobé demokracii, ale stále jsme pod nadvládou společnosti. Stále se obracíme k náboženství, které bude existovat, dokud lidstvo nevymře. A stále je důležité jak říká Fromm odpoutání člověka od podpůrných systémů, či společenských svazků (zmiňovaná církev, či rodina). Pokusy lidstva osvobodit se byly ve společnosti odjakživa a stále přetrvávají.

Je jedno, jestli to bylo osvobození od nadvlády pudů či od nějaké ideologie. I když v současné době se většina světa a politických zřízení tváří jako podporující svobodu, stále se najdou takové země, které své občany utiskují a omezují je.

Co se týče ekonomiky a ekonomického vývoje, sice marxistické ideologie už také nejsou tak rozšířené, ale lze říct, že peníze vládou světem a jak říkal Marcuse, člověku se stále není sto dostat poznání, které potřeby jsou pravé a které ne. Lidé stále podléhají konzumu, stále věří reklamám a nechávají se ovlivňovat společností. Žijí podle modu vlastnění a k modu bytí se obrací málokdo. Lidským cílem se stalo hromadění majetku.

7 ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala rozbořem člověka z pohledu Ericha Fromma a Herberta Marcuseho. Tyto autoři jsou doplňováni i jinými názory. Mezi ně se řadí vícekrát zmiňovaný Karl Marx a jeho marxismus, který hlásal své učení o proletariátu. Tento člověk byl pro oba autory významný, formoval učení, které je oba inspirovalo. Dalším významným člověkem byl Sigmund Freud a jeho výzkum v oblasti pudů.

V první kapitole je pouze okrajově zmíněna škola, ze které jak Marcuse i Fromm vycházeli. Dále je vymezován pojem člověka, jeho vývoj, co tento pojem vůbec znamená a jak s tímto pojmem autoři pracují. Na člověka je zde nahlíženo z psychologického hlediska, které ukazuje složky lidské osobnosti a také jeho existence na základě Freudovské teorie. Druhá kapitola ukazuje působení člověka ve společnosti, jak společnost člověka formovala, jak ho omezovala. Také je zde nastíněn vývoj společnosti podle technického pokroku, jak říká Marcuse, nebo podle Frommovo pojetí – vývoj podle charakteru lidí. Také je ukázán možný způsob bytí na základě modu vlastnění, nebo modu bytí. Třetí kapitola nás seznamuje s pojmem svoboda, jejím vývojem a společenským přijetím. Ukazuje se zde, jakými způsoby byla svoboda potlačována a omezována a jestli lidé vůbec mají zájem být svobodní. V poslední kapitole sem se pokusila o porovnání teorií obou autorů a srovnání s dnešní dobou.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BAUMAN, S., *Svoboda*. 1. vyd. Praha: Argo, 2001. s. 118.

ISBN 80-7203-432-4.

CORETH, E., *Co je člověk?*. 1. vyd. Praha: ZVON, 1994. s. 210.

ISBN 80-7113-098-2

DRAPELA, V., *Přehled teorií osobnosti*. 4. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 175.

ISBN 80-7178-766-3

FROMM, E. *Cesty z nemocné společnosti: sociálně psychologická studie*.

1.vyd. Prah: Earth Save, 2009. 342 s. ISBN 978-80-86916-10-1.

FROMM, E. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997.

200 s. ISBN 80-85974-18-5.

FROMM, E. *Mít nebo být?*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1992. 176 s.

ISBN 80-206-0181-3.

FROMM, E. *Obraz člověka u Marxe*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2004. 150 s.

ISBN 80-86263-53-3.

FROMM, E., *Psychoanalýza a náboženství*, 1. vyd. Praha: Aurora, 2003.

s. 124. ISBN 80-7299-066-7.

FROMM, E. *Strach ze svobody*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1993. 160 s.

ISBN 80-206-0290-9.

FROMM, E., *Umění být*, 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1994. s. 128.

ISBN 80-206-0225-9.

HARTL, P., Hartlová, H., *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009.

s. 774. ISBN 978-80-7367-569-1.

HORYNA, B., *Filosofie posledních let před koncem filosofie*, 1. vyd.

Praha: KLP, 1998. s. 350. ISBN 80-85917-49-1.

KOLEKTIV AUTORŮ, *Filosofický slovník*, 2. opr. vyd. Olomouc: Olomouc, 1998. s. 463. ISBN 80-7182-064-4.

MARCUSE, H., *Psychoanalýza a politika*, Praha: Svoboda, 1969. s. 71.

25-109-69.

MARCUSE, H., *Jednorozměrný člověk*, 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1991.

s. 190. ISBN 80-206-0075-2.

RAHNER, K., Vorgrimler, H., *Teologický slovník*, 1. vyd. Praha: Zvon, 1996, s. 416.

ISBN 80-7113-088-5.

STARK, S., *Filosofie člověka v historickém kontextu*, 1. vyd.

Plzeň: Západočeská univerzita, 2008. s. 152. ISBN 978-80-7043-711-7.

WEBER, M., *Sociologie náboženství*, 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. s. 368. ISBN 80-7021-240-3.

SUMMARY

This bachelor thesis deals with conception of various human aspects according to Erich Fromm and Herbert Marcuse. These aspects are freedom, society and human. In introduction is shortly introduced the Frankfurt school, both authors were its members and this school form them. There is mentioned freedom and her economic, religious and anthropological development in culture. Below is here shown directly evolution of human. Fromm and Marcuse go from Sigmund Freud and Karl Marx. In one chapter Fromm shows us an evolution of human character and Marcuse analyses evolution of Ego, which has to fight with Id and Superego. Chapter about society more deal with capitalism and there authors go from aforementioned Karl Marx. Fromm presents his conception of mood to have and mood to be. Marcuse shows us a technical progress in industrial society. In conclusion will be compared theory of both philosophist and it will be examined their usability at the present time.